

ספרות  
קיבוק

## זיגיי פילון: הסופר הקיבקי

גדול הלחץ של ההיסטוריה על הסופר הקיבקי בלשון הצרפתית מזה עשר שנים. הוא עצמו חי בעומק כה גדול את ההיפותיזה בדבר היעלמותו כסופר נבדל שתרבות מיוחדת לו והוא שרוי במצב דו-משמעי המאלץ להשתמש בצרפתית באמריקה הצפונית; כתוצאה מכך גורלו קשור כל-כך בגורל אומתו עד שלא יכול היה בשום-פנים, להוציא אי-אלה חוגים קטנים בזמן האחרון, להתמכר לעיונים תיאורטיים יפים על הלשון, הספרות, הסופר-הקורא-היצרן-הצרכן, אלמוניותו של הסופר, הטקסט הגדול וכו', עיונים המלהיבים עילית נבונה מאד ומשכילה מאד בצרפת, למשל. (כאומה במצב של כמיהה שמא קרובים אנו לנשמתו העתיקה של ישראל, שבאה לידי גילוי ספונטאני כל-כך בשירה, יותר מאשר לשכל היווני שעשה בלהטיו במושגים ובמספרים?) כיום הבעיה הלשונית האמיתית היחידה, הבעיה החריפה והחמורה ביותר העומדת בפנינו, סופרי קיבק, המציקה לנו בלי הרף (ואני מתעלם כאן מן המציאות של הלשון העממית, לשון-היום, לשון-האם האמיתית שלנו, שלעומת הצרפתית התיקנית היא אולי מה שהעברית של יום-יום, החדורה מלים של שפת-הרחוב, היא לעומת העברית הקלאסית?), קיצורו של דבר, הבעיה הלשונית שלנו היא זו של כתיבה בחברה החותרת לדו-לשוניות מלאה, אשר הפוליטיקאים שלה רואים בה גם את התכנית הגדולה ביותר שיוכלו להתוות בשבילה. ממילא תבינו שהסופר הקיבקי, וכל הנאבקים עמו למען הלשון הצרפתית, אינם גלגלים כל-כך לאידיאל של דו-לשוניות, שהרי אין דו-לשוניות נתפסת לנו אלא כממד של מציאות חברתית בה שתי לשונות של תרבויות גדולות, בעלות ספרויות גדולות, השונות כל-כך זו מזו, ניצבות זו מול זו ביפשת שפה האנגלית מושלת בכיפה, בלי להתעכב כלל על עובדת שליטתה העולמית. לגבינו תיתכן רק אותה דו-לשוניות של התנגשות, של סערה, שעליה מדבר אלבר ממ, דו-לשוניות של בן-מושבה, אשר בה בכורתה של הלשון השניה מזכירה לנו בלי הפסק את מצב החולשה והתלות שלנו ומבליטה את מלאכת שחיקתה של תרבות (או של מסורת?) שכבר החלה. מובן, יש כמה וכמה יפיי-נפש הרואים להם עשירות בחדלון זה. אל לנו לתמוה על כך שהמנהיגים המדיניים שלנו מחליפים את היוצרות בין דו-לשוניות אישית ודו-לשוניות מבנית, קיבוצית, או שלפחות מעמידים הם פנים כאילו השתים מתחלפות להם. אל לנו לתמוה על שחסידיה של חד-לשוניות מבנית מוקעים על-ידי דימוגים כאויבי העם, כבורגנים הרוצים להחלישו ולעשקו עוד יותר בשוק-העבודה. המנהיגים המונהגים האלה מעולם לא הציגו לעצמם את השאלה הנחוצה בדבר פעולתו של מוח המוטורד בעת-ובעונה-אחת, בכל המישורים, על-ידי שתי לשונות הדוחות זו את זו. הם לא תהו על עיצובה של רוח על-ידי הלשון.

מעולם לא נתנו דעתם על חוק המאמץ המועט ביותר או על החוק של חסכון האמצעים. מעולם לא תמהו מדוע אמר אטיין ז'ילסון שאחרי שלושה חדשים של הוראה בסביבה דוברת-אנגלית נפגמה לשונו. איך אפוא יכול סופר בלשון הצרפתית להוסיף ולכתוב בעיר הצרפתית השניה בגדלה בעולם, מונריאל, אשר בה מהגר חדש המגיש לו בירה במסעדה משיב לו: "סורי, איי דונט ספיק פרנץ'..." משל כאילו לשונם של ראבלה, מונטיין, פסקאל, ראסין, וולטר, בודלר וקלודל היא לשון של מצורעים, ניב של שבט נידח. כלום אין הוא נושא תמיד בזכרוננו את מכוונת-הצרבת של "speak white" משנות ה-40?

ודאי, אפשר לסכם את הכל בדיאלקטיקה של כוחות כלכליים, ביחסים שבין חברת-רוב לחברת-מיעוט. לכן אמנם חובה עלינו, ב-1972, לדבר על התגייסות, על אומה, על קשרים בין הסופר לחברה שלו עד שיכשל כוחנו ויכלה, עד שנתרוקן מכל שאלה שהיא אולי יסודית יותר. לעתים קרובות הסופרים סובבים במעגל, מוגבלים על-ידי השאלות עצמן. כל-כך הקדמנו את הכרתן של שכבות-העם הרחבות עד שעכשיו הכרח לנו לחזור פנימה, אל מעמקי ההווה, בצאתנו לחפש ערכים אישיים וקיבוציים חדשים, שעה שקשיים יסודיים של ציביליזציה, אם לא מבואות סתומים, מעמידים את כולנו בסכנה, בשעה שמבזים את עצם איכותו של האדם.

חשוב לנו מאד לדעת אם יבחר העם הקיבקי בהגדרה-עצמית ואם אחרי מאה עשרים וחמש שנים של חלום יגיע לקיום לאומי במישור המדיני. חשוב לנו מאד לדעת אם רוצים הקיבקים להעמיד לעצמם תכנית קיבוצית ולעצב את אורח-חיהם, את עריהם וכו'. אבל הסופר באשר-הוא קצרה ידו מהושיע כל עוד לא הוכרעה בחירה זו. יכול הוא רק לקוות ולפעמים לשקוד על מלאכות מיגיעות של חזרה ושל המלה המתה, דברים שלעתים קרובות מדי הסופר אנוס להסתפק בהם. אך אולי גורלו של סופר אצלנו גוזר עליו להיות עד לחבלי-גסיסתו של עם? אף-על-פי-כן יהיה עלינו לשמור על צלילות-דעת מספקת כדי להמשיך בעבודתנו עד תום. בקרוב אפוא יבחר העם הקיבקי את בחירתו—או שישתדלו בכל האמצעים להניעו לבחור בהתאם לאינטרסים הכספיים האדירים של יבשת אמריקה.

עלי להדגיש כי ראש-הממשלה של קנדה רואה בבחירת העצמאות המדינית "דרך שבטית לראיית דברים". ודאי הושפע מר טרודו מאינטרנאציונליסטים גדולים כמו יצחק דויטשר, שהיו משוכנעים כי מדינת-הלאום שקעה כליל. צא וראה עד היכן האינטרנאציונליזם יכול לנוון ועד כמה יכולה חמת-רגש לעוות משפט. על-כל-פנים, גורל הלשון הצרפתית באמריקה מוכרע באמת באמצעות גורל העם שלנו, ומתוך כך באמצעות גורלו של הסופר הקיבקי. ודאי, אפשר יהיה לאלץ כל סופר בארצי ללכת בגולה. אבל אז לא תהיה עוד ספרות קיבקית. לא יהיה עוד רצון זה לבטא את אמריקה בצרפתית, נסיון זה לדבק על האנושי על-פי דרכו של דובר-צרפתית החי באמריקה. ואילו אנחנו בתמימותנו סבורים היינו שנוכל לקשר את התרבויות הצרפתית והאמריקאית תוך שנישא בתוכנו את המתחים ואת ההרמוניות שלהן. קודם אמרתי שהסופר צריך לחזור אל הקיום העמוק, שעליו לצאת לחפש את

המקורות. בבואנו לירושלים הרי אנו חוזרים אל הערכים הלא-משתנים של האדם, הוגים בהשפעה המרעישת של פגישת האל עם דברו של האדם, בהלם של אהבת האלוהים ורצון האדם; לגבינו פירוש הדבר להאזין לקול הטראגי של הסבלנות הארוכה ביותר שידע עם אי-פעם. כשאנו באים לישראל, הרי זה כאילו אנו צועדים לקראת איזו תקנה... ישראל פרצה את המבוי הסתום של ההווה היהודית, שברה את כובד הדיכוי. ישראל צריכה להזכיר לנו בלי הרף כי אין איש יכול לקבל את הדיכוי כמצב גורמלי, ושפל שיחרור חייב לבוא מפנים. במובן זה הרי כל עוד יהיו עמים שאינם חפשיים לא תהיה מדינת-הלאום "נחלת העבר", כמו שטוענים האוניברסאליסטים. רק מתוך חופש יכול עם לצעוד אל אחדות האדם והעולם, ובאורח מוחשי יותר—לקראת פדרציות חדשות.

מן ההיסטוריה של הזמן האחרון למדנו עד כמה אומות יהירות, ולו גם סוציאליסטיות, לועגות לענותם של אי-אלה עמים ועשוקים ועניים. ישראל, העתיקה כמו גם הצעירה, נותנת לנו, אנו הקיבקים, דוגמה יחידה-במינה של עוון-החלטה ושל רצון-חיים קיבוצי; ולנו, כבני-אדם, נותנת הן לקח גדול על ההווה האנושית שעה שחזון של אחדות, צדק ותקוה מפעם אותה. ישראל יכולה עדיין לעזור לנו "להתיר" את רוחנו מפבליה, לשבור את התמונות החדשות של החזרה, למען תופיע חירות חדשה. ההיסטוריה של ישראל כה עתיקה היא וכה עצומה, ונסיינה עומד כל-כך בסימן הקרע התהומי שבנפש האדם, עד שלגבינו נשארת ישראל—אם תאבה ואם תמאן, אם תהיה האחריות מוחצת מדי ואם לא—המופתיות בכבודה ובעצמה. מצד שום אומה אחרת אין אנו יכולים לצפות לרגש עז יותר לצדק. שום אומה לא תוכל לאכזב אותנו יותר, אם תרצה ואם לא תרצה לחתור לעצם ליבלובה של ההווה הארצית. ישראל תוסיף לסנוור את עינינו בתעלומת גורלה. וזאת אני אומר אף כי ידוע לי שקיים מיתח חזק מאד בין ישראל הצעירה והעתיקה, שיש נסיון להינתק מנטל אלפי-השנים שאותו אנו מוצאים כיום אצל כל אדם הנאבק עם ערכיו. אפשר שלגבי ישראל תהיה הפעיה הפרטית שלנו יותר מפך—בעיה קיבוצית, בעיה של גורל. או-אז אוכל להבין כי ישראל הצעירה חוזרת ומעמידה לעצמה את השאלה המיסרת של הבחירה ושל המופתיות, שעה שידוע איזה מחיר הוצרכו ישראל העתיקה והפזורה היהודית לשלם בעד שמירת הברית וכינון היסטוריה ארוכה של נאמנות. משום כך לא נוכל להישאר אדישים לא לאיום היומיומי המעיק על ישראל מבחוץ, אף כי עלינו מאיימים בצורה עדינה יותר; ולא נוכל להישאר אדישים למשבר-הערכים המכרסם את נשמתה עד למעמקיה, שהרי אנו חוזרים אל המקורות כעיורים וכנוודים.

עכשיו תבינו שלאחר עשר שנים שבהן אנו דשים בבעיות המיוחדות של הסופר בקיבק בא אני להעיד לפניכם עדות הנוגעת רק לגסיוני שלי כמשורר הניצב מול השיר, ואני בוחר להיות משורר תחילה בטרם אהיה קיבקי, ואדם בטרם אהיה אזרח.

דברים בירושלים, 26 בינואר 1972, במפגש סופרים ישראלים וקיבקים.